

(2.1.2.3) A személyközi kommunikáció kódjai

A *kód* (maga a terminus a latin *codex*re megy vissza) egy kommunikációs közösség tagjainak olyan sajátos *kölcsönös tudása*, amely *nem személyes megegyésen*, nem sajátos életrajzi véleltleneken alapszik, hanem *személytelen konvenciókon* és a *közösség szocializációs szokásain*. Másként: a kódok olyan szignifikációs rendszerek, amelyek azt a módot adják meg, ahogy egy (kommunikációs) közösség számára egy érzékszervileg felfogható modalitás valamely változása a kommunikáció szignifikánsává, a valóság egy darabja pedig szignifikátummá lehet, illetőleg ahogy ezek valamilyen értelemmel egymáshoz rendelődnek. Vagyis például a gesztusokat meghatározó kód nem más, mint annak az adott kommunikációs közösség tagjai számára kölcsönös tudásnak a foglalata, hogy melyik kéztartás, mint szignifikáns milyen kontextusban milyen szignifikátumra vonatkozik. Ugyanígy a kinezikus, a taktilis, a vokális és – természetesen – a verbális esetekben is. Két dolog nyilvánvaló: egyrészt a kódok az adott (kommunikációs) közösség kölcsönös, vagyis tagjai számára egyaránt elérhető tudás részei, s e tekintetben az adott közösség kultúrájának része; másrészt pedig a kódok, mint személytelen konvenciókon alapuló szignifikációs rendszerek az adott közösségben érvényes *intézmények* közé tartoznak – a terminus szociológiai értelmében.

A kódok két lehetséges formában kerülhetnek a kommunikációs közösség szocializációs folyamataiba: vagy *minták kollekciónaként* vagy *szabályok konglomerátumaként* (amely természetesen kiegészül azon ‘egység’-eknek a tezaurusával, amelyekre a szabályok vonatkoznak). Ennek megfelelően kétféle megjelenésük (reprezentációjuk) van – mondjuk így – a nyilvánosságban.

Ha *minták kollekciónaként*, akkor a kód például a gesztusok esetén képeskönyv formájá ölti (vö. például Axtell é.n.). A minta az, amit a konkrét kommunikáció közben az ágens megvalósít s ezzel létrehozza a minta individuális *példányát*. Ezek a minták tekinthetők az őket megvalósító, individualitásukban különböző példányok ekvivalenciaoszályának. Más szavakkal az individuális különbségeknek nincs a kódként működő minta perspektívájából kommunikációs jelentőségük.

Ha a kód *szabályok konglomerátumaként* van reprezentálva, akkor például nyelvtankönyv és szótár formájában válik elérhetővé, így például a természetes nyelvek esetében. Maga a szabály eredetét tekintve a közösség személytelen konvenciója; logikai formáját tekintve viszont sajátos szerkezetű proposícióként rekonstruálható, amely vagy tartalmaz feltételeket vagy nem: vagyis vagy van korlátozása a szabály alkalmazásának vagy nincs. Maga a szabály elég erős szükségszerűséget (gyakran *entailment*nek tekintve ezt) állít két konstituens proposíció között: az egyik voltaképpen a szignifikáns leírása, a másik a szignifikátumé s a szabály igazsága (érvényessége) éppen abban áll, hogy a szignifikáns leírásának igazsága esetén, vagyis ha éppen fennáll az az eset, ami a szignifikáns, akkor ez egyúttal azt jelenti (más szavakkal: ennek igazsága szükségszerűen magával vonja), hogy a szignifikátum leírása is igaz proposíciót fejez ki, vagyis fennáll a szignifikátum is. Az ilyenféle szabályokat a kód (szignifikációs rendszer) *konstitutív* szabályainak szokás nevezni. Vannak ugyanis másféle, *regulatív* szabályok is, amelyeknek másfélék funkciói. Ha egy konstitutív szabály meg van sértve, akkor maga a szignifikációs rendszer sérül: jelentésnélkülivé vagy éppen értelemnélkülivé válik a kommunikáció (mint amikor valaki azt mondja, hogy “A szintelen zöld eszmék dühödten alszanak”). Regulatív szabálysértés esetén viszont más a helyzet: sérül a kommunikáció, de a kontextus segítségével kikövetkeztethető, hogy mi volna az adott helyen a szabályszerű megoldás (mint például az “Esnek az esők” esetén).

Ha az “Esnek az esők” egyeztetés érvényességre kérdezzük rá a magyarban, mint kódban, akkor könnyű a válasz: a magyarban ez így érvénytelen. Esetleg a finnben is az volna, de természetesen másképp, a németben viszont biztosan más szabályok mentén kell egyeztetni. Vagyis egy bizonyos szabály érvényesége, ha egy adott kód része, könnyen megadható: az adott kódon belül *így-ésígy* érvényes. Ezt az érvényességi kérdést mindazonáltal érdemes megvizsgálni, mert seregnyi olyan szabály van, amelynek érvényességi tartományát mégsem lehet ilyen egyszerűen megadni. Lehet ugyanis, hogy egyeztetni nyelvenként másként kell; lehet, hogy nyelvenként más és más módon lehet a kommunikátor releváns a kommunikáció sikere érdekében, de aligha valószínű, hogy egyes esetekben a kommunikáció sikerét a relevancia, máskor az irrelevancia szolgálja jobban. A relevancia szabályok egyébként regulatív szabályokként rekonstruálhatók. S lehet, hogy más az eset a konstitutív és más a regulatív szabályokkal, de legalábbis egyesekkel közülük. Minden esetre úgy tűnik csakugyan van értelme arra a kérdésre választ keresni, hogy egy-egy szabálynak mi az érvényességi tartománya.

A kód azon reprezentációjának, amely szabályokra és tezauszra van alapítva, vannak alternatívái is a szocializáció folyamatában: a *tanfolyam*, a *nyelvóra*, illetőleg igen gyakran a nyelvelsajátítás természetes közegében: *véletlenszerű nyelvi támpontok menet közben a terepen*, ahogy mindannyian az anyanyelvünket és közülünk a szerencsésebbek a második, esetleg a harmadik (idegen) nyelvet is. Igaz, különösen a harmadikként említett 'reprezentáció' feltételezi az ágens sajátos tanulási formát, amelyet *kompetenciának* szokás nevezni: a nyelvre, mint kódra vonatkozóan *nyelvi kompetenciának* (Chomsky 1986), a kommunikáció egészére nézve *kommunikatív kompetenciának* (Habermas 1981).

Vannak olyan egyszerűbb kódok, amelyek minták kollekciónaként és szabályok konglomerátumaként egyaránt reprezentálhatók, mint például a gesztus-kódok; de vannak olyanok, amelyek csak szabályok konglomerátumaként és tezauszokként együttesen kaphatják meg ezt a nyilvánosságot. Ilyenek például a természetes nyelvek. Azért szokás azt gondolni, hogy egy természetes nyelv nem reprezentálható egyszerűen, mint minták kollekciónaként, például egy adott (mondjuk: a magyar) nyelv mondatait tartalmazó lista megadásával, mert ezek a mondatok – ez a hiedelmünk – végtelenül sokan vannak s így *nem lehet* kimerítő, de véges terjedelmű felsorolást adni róluk. Egy adott közösségben jelentéstartalónak ismert gesztusok reprezentációját pedig *nem érdemes* másként, csak minták kollekciónaként megadni, mert ezeknek a gesztusoknak a száma nem túl nagy, vagyis a gesztus-mintákat tartalmazó lista nem túl hosszú; s így az adott gesztus-kód reprezentációjához szükséges tezausz egységek és a szükséges szabályok reprezentációja semmivel sem eredményezne rövidebb listát, azaz a megoldandó feladat és a megoldáshoz szükséges erőfeszítés nem állna egymással arányban.